خەونی خودایی لە کۆشیعری: (ڕووەکەکانی خواوەند)ی سەباح ڕەنجدەردا.. دکتۆر مارف خەزنەدار

لەکاتی خۆیدا شیعری (چرا هەڵگر)یان بۆ هێنام، لە گۆواری (ڕامان)ی ژمارە (32)ی شوباتی 1999، ل (111 – 113) بڵاوکرابووەوە. (کەمال غەمبار) شیعرەکەی وەرگێڕابووە سەر زمانی عەرەبی، دیاربوو وای بەباش زانی، منیش پێشەکییەکی بۆ عەرەبی بۆ بنووسم. وابوو وەرگێڕان و پێشەکییەکەی ئەمە لە گۆواری (گولان العربي)، (ژمارە – 40، (25)ی ئەیلوولی 1999، ل 135- 138) بڵاوکرایەوە.

زۆری پێنەچوو کۆشیعری: (ڕووەکەکانی خواوەند) لە لایەن (سەباح ڕەنجدەر)ـەوە بڵاوکرایەوە. ئەم کۆشیعرە، پەیامێکی گرتبووە خۆ بە ناوی (خەونی خودایی)یەوە، لە سێ بەش پێکهاتووە.

لەدوای خوێندنەوەی، ئەو ڕاستییەم بۆ دەرکەوت کە بەشی دووەمی پەیامەکە بریتییە لە (چراهەڵگر)، ئەوەی گێڕاوەتە سەر زمانی عەرەبی و من پێشەکیم بۆ نووسیوە.

لەپاش خوێندنەوەی پەیامی (خەونی خودایی)هەرسێ بەشەکەی بەسەر یەکەوە جۆرە یەکێتییەکم تێیدا بەدی کرد. ئێستاش لەم ماوەیەدا هەوڵ دەدەم هەندێ بیروڕا دەربڕم لەبارەی پەیامی (خەونی خودایی)و ئەو بیروڕایانەی لەبارەی بەشەکیان بە عەرەبی بڵاو کراوەتەوە، بە کوردی دووبارەیان بکەمەوە.

* * .

بەشی یەکەم (خەونی خودایی)خەریکی جموجووڵیی گیاندارانە، بەهەردوو بەشیەوە، سێیەمی لەگەڵ نییە کە ئادەمزادە، دووبەشەکە ئاژەڵی دڕندە و باڵدارن. نیشتیمانی باڵداران فراوانە، بێ پایانە، بەڵام نیشتیمانی ئاژەڵ دارستانە، ئەمە هەرچەندە بەقەوارە گەورەبێ, ناگاتە گێتیی باڵدار کە ئاسمانی بێ دواییە.

سروشت نەك لەلای (سەباح ڕەنجدەر)، بەڵکو لەلای هەموو کەسێك و لەهەموو جێیەك ڕەمزە بۆ ئادەمزاد. ڕەوشت و جموجووڵ و خۆشی و ناخۆشی هەموو دیاردەیەکی سروشت ڕەنگدانەوەیەکە بۆ

دەربڕینی کردەوەی ئادەمزاد. ئێمە وەك بڵێی خۆمان هەڵدەخەڵ□ تێنین، یان مێشکمان بچووك دەكەینەوە و خۆمان دەكەین بە منداڵ بۆ ئەوەی بزە و پێكەنین بنیشێتە سەر لێومان, كە باس لە ئاژەڵی كێوی و باڵندە دەكەین، کاری وا دەكەن هی ئادەمزادە و هی خۆیان نییە. لە كۆندا بۆ ئەوەبوو، زۆردار لەسەر بیروباوەڕ حسێبت لەگەڵدا نەكات، بۆیە شاعیر و نووسەران وەك کورد دەڵێ: (بووكێ لەگەڵ تۆمە خەسوو گوێت لێ بێ)، ئەم بەزمە تا ئێستاكەش ماوە، چونكە دیکتاتۆری□ت و یەك ئاخوڕەیی و تاك پەرستی و سانسۆر لە هەموو جێیەك هەیە، لەهەر شوێنێك بەجۆرێك خۆی دەنوێنێ، بەتایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی ئێمەدا هەر مەپرسە.

ئەم بەشەی (خەونی خودایی) پێشەکی، یان ڕێ خۆشكەرێك بوو بۆ بەشی دووەم.

* * ▪

(چرا هەڵگر)بابەتێکی شیعری نوێیە لە بابەتەکانی ئەدەبی کوردی سەردەم. پێم خۆشە ناوێکی تری پ□ ب□خشم (قەندیلۆكە هەڵگر)، یان ناوی سێیەم (لامپا هەڵگر)، یان ناوی زۆری تری كە وەك سەرچاوەی ڕوونا کی و تیشك و شەوق و نوور بەکار دەهێنرێن. هەر چۆنێك بێ, خاوەنی (قەسیدە)ی پێ دەڵێ. بەڕاستی ئەم کارە ئەدەبییە قەسیدە نییە بەمانای ڕۆژهەڵاتی (عەرەبی)، لەوانەیە لە ئەدەبیاتی ئەورووپادا مانای قەسیدە بدا، ئەوان (پۆیێم)ی پێ دەڵێن، ئەم بابەتە شیعرە لە هەموو دەمێکدا بەچیرۆکی شیعری ناژمێردرێ، لەگەڵ ئەوەی پۆیێم بەمانا ئەورووپاییەكەی هەندێ جار ناوەرۆکی چیرۆکئامێز دەگرێتە خۆ.

با ل□ ل□ووتبەرزی و لە لەخۆباییبوونی ئەکادیمی هەندێ دووربكەوینەوە، مەسەلەكە گاڵتە نییە، بەڵكو ئەکادیمییە، زیاتر لەوەی فەیلەسووفی ئەفسانەیی ئەکادیمۆس لەو دارستانەی لەدواییدا ناویان نا ئەکادیمییە موحازەراتی دەدا، ئێمە لێرەدا ناتوانین لە پێناوی ڕێکخستنی بەرهەمی ئەدەبیدا، تیۆری و یاسا دابنێین، بەڵکو ڕێگە بەچێژ و بینین و بیرمان دەدەین لەپێناو سنوور کێشانی جۆر و قەوارەی جوانی ئەوەی پێویستە لە بەرهەمی هونەروەر و نووسەر بهڕوونی دیار بێ.

ئەوی ڕاستی بێ، دەتوانم بڵێم لە قەسیدەكە نەگەیشتم، ئەم قسەیەی من دەچێتە خانەی نیسبییەوە، چونكە لەوە دڵنیام خاوەنی قەسیدە سەری سووڕدەمێنێ، لەبەر ئەوەیە چونكە ئەوەی ئەو مەبەستیەتی ئەوە نییە كە من ت□□ی د□گ□م، ب□□ام

تێگەیشتنی من بۆ قەسیدەکە ڕەنگە لەوەی ئەو دەیەوێ بەرزتر و ڕاستتر بێ!

ئەگەر شیعر ل□ پێش هەموو شتێکدا بریتی بێ لە تیپ و وشە، که هۆنراوەیەك دروست دەکا, جیایە لە (ناشیعر). من دەڵێم کە شاعیر بینای دیواری باڵەخانە (قەسیدە) بەرز دەکاتەوە وەك ئەوەیە هۆنینی (مۆسیقا و ڕیتم) ڕەق و بەهێز بێ و ناسکی تێدا نەبێ.

لەوانەیە شێوازی (ڕەمزی و ڕۆمانتیکی و ئینتیباعی و ئەفسانەیی) ئەوەی شاعیر بە کاری هێناوە بۆ دروست کردنی قەسیدەکەی، ئەمە لە بار□ت□کەدا مەبەستی سەرەکی بێ، چونکە مەسەلەکە قووڵ و جدییە، مەبەستی قسەکردنە لەگەڵ بیر و هۆشی منداڵ، یان دڵی دڵدارانی پەشمردە، وەك خاوەن قەسیدە بۆی دەچێ.

لە قەسیدەکەدا ناماقووڵی ئێستێتیکی هەیە، ئێم□ ل□□□دا بەرامبەر بەمە لە حاڵەتێکدا دەبین وەك دیاردەیەك بێ بۆ شیعری سەردەم. ناماقووڵ لەسەر ڕەمز دادەمەزرێ، هەندێ جار خاوەنی قەسیدە لە بەکارهێنانی سەرکەوتوو دەبێ، لەجاری دیکەدا وەك ئەوەی بەبێ هەست کردن وەرگیرابێ، لە جاری تردا ڕەمز وەردەگیرێ و خاوەن قەسیدە ئاگادارە وەك بەڵگەکانی (ڕەمزی کەونی) بۆ ئەوەی لەگەڵ ئەتمۆسفیری (که‌ش – جەو)ی قەسیدەکە بگونجێ، دیارە خاوەنی قەسیده‌که کوردە، پێش ئه‌وەی خۆی بە وجوودی کەونی، یان وجوودی مر□قایەتی بۆیاغ بکا. بەم هۆیەوە دەڵێین ئایا ئەو ڕەمزەی دەچێتە ناو تاقیکردنەوەی شیعری و دەیکا بە بەرهەمێکی ئەدەبی، ئەمە بە (تضمین) حسێب دەکرێ وەك لە قەسیدەی کۆن ل□ بەرچاوماندایە؟

یان بەشێوەیەکی دیکە؟ ئایا (تضمین) دیاردەیەکی ماقووڵە لە قەسیدەی تازەدا؟ پرسیارێکە وەرامدانەوەی پێویستی بە لێکۆڵینەوەیەکی قووڵی تیۆری و پراکتیکی بەراوردکاری هەیە لەنێوان ئەدەبی کوردی و ئەدەبی ئەو نەتەوانەی شیعریان بۆ کوردی وەردەگێڕین.

ئەوە ماوە قسەیەك لەبارەی ئەم بەرهەمەوە بکەم، وەك من تێی دەگەم. لەپاش خوێندنەوەی تێکستە کوردییەکەی، لە دوایدا وەرگێڕانی عەرەبی ئەوەم بۆ دەرکەوت کە (سەباح ڕەنجدەر) هەوڵ دەدا بوونی سێ سووچەکە وەك خۆی هەستی پێدەکا لە سێ شتی تردا بیدۆزێتەوە کە خۆی دروستیان دەکا (سووپەرمان) و (□وناکی هەڵگر) و (حاجی لەقلەق). یەکەمیان (سووپەرمان) ئەمە ئەنجامی خەونی هەمیشەیی هەموو مر□قایەتییە ئەوەی

دیانەوە خەڵکی ڕووی ئەم زەویە هەموویان (سووپەرمان) بن، (ڕووناکی هەڵگر) دەسەڵات بەدەستە، (حاجی لەقلەق) مەژووە.
بەڵام لەلای من گۆڕانێکی تر پەیدا بوو کە قەسیدەکەم خوێندەوە، لێرەدا بەپێویستی دەزانم هەندێکی بخەمە ڕوو.
بەلای ئەمەوە منداڵانی ئەو سەردەمە (قەڵا) ڕەمزی یەکەم و (منارە) ڕەمزی شار نەبوو، بەڵکو ڕەمزی سێیەم هەبوو، ئەمە خۆی لە (حاجی لەقلەق) دەدۆزییەوە. حاجی لەقلەق لە مزگەوتی خانەقا دەژیا، پێش ئەوەی قەڵا و منارە بینا بکرێن، وەك ئەمە بیرمان دەکردەوە.
بەلای منەوە حاجی لەقلەق ڕەمزی یەکەم بوو، چونکە من وام دەزانی یەکەمین کەس کە نیشتەجێی ئەم شارە یە، هەرچی منارەش بوو، ڕەمزی دووەم بوو، چونکە تەمەنی چەند سەد ساڵێکە، ئەوەمان دەنێتەوە بیر دەوڵەتی سەڵاحەدین لەچ پلەیەکی شارستانیەتیدا بوو.
قەڵا لەڕەمزی سێیەمدا بوو، ئەوەش لەبەر ئەوە بوو، چونکە قەڵا هەرچەندە تەمەنی چەند هەزار ساڵێکە، بەڵام تەمەنی کۆنترین یادگاری ئەرکیۆلۆجی لە سەد و پەنجا ساڵ تێپەڕ ناکا.
هەرچەنە بە ئەمانە بەڵگەیەکن نەتەوەی کورد شانازییان پێوە دەکا، چونکە لەوەوە دروست بوون و سەر بە ئەون و بەڵگەی شارستانیەتی ڕابوردوون.
بەم جۆرە ڕۆژگار تێپەڕی، لەمێژوو نا، بەڵکو لە خەون، سەمەر پەیدا بوو، ئینجا شارستانیەکانی تر تا گەیشتە میدیا، لە پاشاندا ئیسلام، لەسەرووی ئەمەوە عەباسییەکان، سەڵاحەدین و عوسمانییەکان، لە پاشاندا ئینگلیز و مەلیك و کۆمار و… و… ڕێگە هەمووی کوشتار و غەدر و خیانەت و تاڵان و پیسکردنی قەڵا و منارە بوو. تەنیا ئەوە بوو حاجی لەقلەق ئازاری پێنەگەیشت، چونکە ئازاری بەکەس نەگەیاندووە، بەڵام لە دواییدا بە یەکەمین جار لە مێژوودا ئازاری پێگەیشت، چونکە تاکە ئادەمزادێك تاکە شتێك نەبوو لەم ناوەدا ئازاری پێنەگا، لەبەر ئەوە زۆر ئاسایی بوو حاجی لەقلەق قازیفەیەکی پێ بکەوێ و خۆی بریندار ببێ و بەچووەکانی بکوژرێن و هێلانەی بڕووخێ. ئەمە چاوەنۆڕی حاجی لەقلەقێکی ترین، چونکە شار بەبێ ئەو بێ (ڕەمز) دەمێنێتەوە.
بەشی سێیەمی پێیەمی (خەونی خودایی)کاروکردەوەی زۆری تێدایە، قەرەباڵغ، بەڵام هەرچەنە بە (چرا هەڵگر)، لەناو هەموو ئەم کەس بەکەس نییەیە ون نابێ، جێگەی دیارە، شوێنی دەدۆزرێتەوە.

داپیرەیەك لەو ناوەدا پەیدا دەبێ پاك و خاوێن بەڵگەی مێژووە، مێژووی هەموو لایەك نا، بەڵكو تەنیا مێژووی ئەم مەرز و بوومە.

داپیرە مێژووی ڕاستەقینەیە، دەوری حاجی لەقلەق دەبینێ، ئەوەی چۆن ڕوو دەدا وایە، نەك ئەو مێژووە ساختەیەی چۆنیان دەوێ وا دروستی دەكەن و وا لێكی دەدەنەوە. مێژوو بە دڵی ئێمە نەبووە، خۆمان دروستمان كردووە، دەبێ وای لێ بكەین بەدڵی ئێمە بێ. ئەگەر بێگانە بەلیسی كوێری دەستی تێوەردابی، یان هوشیارانە و بۆ بەرژەوەندی خۆی دروستی كردبێ، خەتای بنچینەیی و پشتشكێن، خۆمان بووین.

(چرا هەڵگر)هێشتان قارەمانی مەیدانە، حاجی لەقلەق هێشتان ترسی ئەوەی ماوە جارێكی تریش بریندار بێتەوە، تەنگوچەڵەمە گرنگەكە ئەوەیە حاجی لەقلەق ل□ ترس چۆتە دەرەوە، لەوە نەماوە گول□ل□یەكی پێ بكەوێ و كۆتایی بەژیانی بێ، بەڵام ترس لەوەیە هەموو دەمێك ئامادەیە ب□ بۆ بریندار كردن، هەندێ جار برینی قورس، هەندێ جاری تر برینی سووك دەبێ.

هەرچۆنێ بێ پیاو كە پۆیێمی (خەونی خودایی)دەخوێنێتەوە بیری لێدەكاتەوە، ناتوانی هەروا سەرپێی تێی بگا. هەولێر:

مەڵبەندی ڕوونا كی

16ی تشرینی دووەمی 1999

سەرچاوە:

گۆڤاری ڕامان، ژمارە (45) 5/3/2000. ل: 295 – 296.